

PRIKAZI

PARADIGMA SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI IZ SLAVISTIČKE VIZURE

Diana Hitzke, Miriam Finkelstein (ur.), *Slavische Literaturen der Gegenwart als Weltliteratur – Hybride Konstellationen*. Innsbruck: Innsbruck University Press. 2018. 251 str.

Svjetska književnost kao iznimno pro-pulzivno područje istraživanja u posljednjem se desetljeću nalazi u žarištu književnoznanstvenog interesa. Zbornik *Suvremene slavenske književnosti kao svjetska književnost – hibridne konstelacije* slavistica Diane Hitzke sa Sveučilišta u Gießen i Miriam Finkelstein sa Sveučilišta u Innsbrucku objavljen je kao rezultat konferencije održane 2014. godine u Innsbrucku. U njemu pojam svjetske književnosti nije samo polazna točka cjelokupnoga zbornika, nego se povezuje s istraživanjima suvremenih slavenskih književnosti pod vodećim pitanjem u kojoj se mjeri primjeri iz slavenske književnosti mogu proučavati kao izdanci svjetske književnosti. Na taj se način paradigma svjetske književnosti preispituje u različitim tekstovima iz slavenskih književnosti, od bosanske, češke, hrvatske, poljske, ruske i srpske pa sve do njemačke književnosti iz pera autorica i autora slavenskog porijekla. Sukladno tome, književnost njemačkoga govornog područja markiranu slavenskim temama ili kulturama slavenskog porijekla urednice tumače kao transnacionalne književne oblike te je time ne pribrajaju isključivo njemačkoj književnoj matici, nego je smještaju u vibrantno područje

između kultura kako je ne bi povezale samo s jednom kulturom, bila ona ishodišna ili ciljna.

Time zbornik otvara važna pitanja, preispitujući među ostalim procese kanonizacije, transformacije književnosti uslijed globalnih sociopolitičkih potresa u postimperijalnom i postkolonijalnom svijetu obilježenom iznimnom mobilnošću, ponajviše fenomenima migracije i egzila. U predgovoru objavljenom na njemačkom i na engleskom jeziku urednice polaze od konkurentskoga odnosa svjetske književnosti s uvriježenim konceptom nacionalne književnosti i odmiču se od koncepta monokulturne i jednojezične književne tradicije, pa su tako u zborniku zastupljene književnosti nastale na češkom, engleskom, francuskom, hrvatskom, njemačkom, ruskom, tatarskom, ali i na latinskom, staroslavenskom, španjolskom ili talijanskom jeziku, što svjedoči o višjezičnosti i prepletanju kultura, jezika i nacionalnih pripadnosti. Međusobno približavanje, prožimanje i transformaciju autorice promatraju kao važno obilježje suvremene slavenske književnosti. U skladu s teorijskim postavkama Davida Damroscha koncept Slavije određuju kao transjezično i transkulturno sjecište književnih svjetova ponad vlastitog mjesta i vremena ("engagement with worlds beyond our own place and time", Damrosch 2003: 281). Na propitivanje granica nacionalnih književnosti upućuje sam podnaslov zbornika – namjera je u svih deset radova sabranih u njemu preispitati "hibridne konstelacije", dakle književne oblike što formalno i sadržajno tematiziraju procese migracije, transjezičnog pisanja i kulturne hibridizacije.

Jedan je od poticaja za preispitivanje svjetske književnosti kao fenomena 21. stoljeća zapažena i mnogo komentirana publikacija njemačke književne kritičar-

ke Sigrid Löffler iz 2014. godine. Ona u svojoj opsežnoj knjizi *Nova svjetska književnost i njezini veliki pripovjedači* (*Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*) deduktivno izvodi zaključke o opsegu toga pojma na temelju analize egzemplarnih proznih tekstova pedesetak autorica i autora, od V. S. Naipaula, S. Rushdieja, M. Ondaatjea i J. M. Coetzeea do A. Hemona, T. Colea i drugih. U kontekstu slavenskih književnosti indikativno je da se u potpoglavlju posljednjega, petog poglavlja, *Gradanski ratovi i priče o dezintegraciji* (*Bürgerkriege und Zerfallsgeschichten*), pod naslovom *Balkanski mitovi* (*Balkanische Mythen*) osvrće na književne tekstove nastale nakon raspada Jugoslavije (Löffler 2014: 300–337), ponajviše na romane kojima pripisuje status svjetske književnosti, a radi se o tekstovima primjerice Aleksandra Hemona ili Saše Stanišića. Löffler njihove romane promatra kao pojavne oblike transnacionalne književnosti obilježene središnjom temom postjugoslavenskih ratova, odnosno kao naraciju prožetu dezintegracijom oblika i rasapom identiteta. No, osim što tekstovima Hemona ili Stanišića priznaje neupitan status svjetske književnosti, njemačka književna kritičarka književne tekstove nastale nakon raspada Jugoslavije nediferencirano pripisuje kulturno-povijesnoj regiji Balkana, polazeći od tvrdnje kako je Jugoslavija “oduvijek postojala u dvojakom obliku – kao realni balkanski kaos i kao mit” (Löffler 2014: 300). Za razliku od takvih heterostereotipima prožetih sudova ovaj zbornik slavenskim književnostima pristupa daleko diferenciranije, pozivajući se s jedne strane na tzv. “novu svjetsku književnost” u radovima znanstvenika kao što su komparatisti David Damrosch, E. Apter i M. R. Thomsen, romanist Ottmar Ette i romanistica Pascal Casanova, germanist Dieter Lam-

ping, teoretičar Franco Moretti i drugi zastupnici te teorije, a s druge strane upućujući na tzv. “Eastern Turn” (Brigid Haines), odnosno na prisutnost autora slavenskoga porijekla i njihovu dominaciju u tematiziranju postsocijalističkoga globaliziranog svijeta srednje, istočne i jugoistočne Europe posebno na njemačkom govornom području.

Hibridnost je pri tome upisana u proces nastanka istraživanih tekstova – dakle, ne radi se o konceptu migracije književnosti iz jednoga konteksta u drugi kako bi time stekla status svjetske književnosti – bilo prevođenjem ili tržišnim mehanizmima – kao što to postulira D. Damrosch u svojoj knjizi *What is World Literature?* (2003), nego ponajprije o tekstovima koji su nastali u procjepu između kultura. Stoga se kao slavistički tekstovi istražuju tekstovi napisani na njemačkom jeziku autorice hrvatskog porijekla Mari-ce Bodrožić, jednako kao i translatološka pitanja i kulturni transfer, procesi nužni za recepciju svjetske književnosti. Zbornik je stoga podijeljen u tri veće cjeline. Nakon uredničkog predgovora slijede četiri rada okupljena u prvom dijelu pod naslovom *Svjetska književnost i prevođenje* (*Weltliteratur und Übersetzung*). U tom se poglavlju dva rada – onaj Elene Messner o prijevodima bosanske, hrvatske i srpske književnosti na njemački jezik od 1991. do 2012. godine te rad Angelike Welebil o bečkom književnom časopisu *Keine Delikatessen* – bave tekstovima što su na njemačkom govornom području poznati kao primjeri iz postjugoslavenske književnosti. Za razliku od njih rad Anne Hultsch bavi se utjecajem prevođenja na recepciju čeških autora na njemačkome jezičnom području, a Georg Scholz se u vrlo opširnom i akribičnom radu bavi utjecajem ruske književnosti na nastanak moderne tatarske književnosti na primjeru autora Ghabdulla Tuqaja te ukazuje

na silnice koje su izvršile presudan utjecaj na modernizaciju tatarske književnosti, prikazujući u jednakoj mjeri utjecaj tradicije kao i novih oblika.

Prilog A. Welebil izvještaj je o rezultatima rada na tematskom broju časopisa *Keine Delikatessen* i o sveučilišnoj suradnji na višejezičnom izdanju, dok E. Messner u svojem tekstu, osim opsežne bibliografije prijevoda kojom zaključuje pregled prijevodne književnosti, istražuje translatološki doprinos uspostavljanju "transnacionalnoga književnog polja" u prijevodima južnoslavenskih književnosti na njemački jezik. U svojem instruktivnom pregledu autorica se poziva na translatološke postavke o kulturološkom sustavu i perifernoj poziciji "malih" književnosti s osloncem na teze kulturne sociologije Pierrea Bourdiea, ali istodobno ocrtava i sociokulturni, politički, ekonomski i nakladnički kontekst koji je potaknuo zanimanje za južnoslavenske književnosti, posebno nakon postjugoslavenskih ratova. U opsežnoj studiji Messner prijevode na njemački jezik dijeli u nekoliko grupa ovisno o položaju autora i stanju na književnom tržištu njemačkog govornog područja, ističući pritom važnu ulogu austrijskih nakladnika i njihova angažmana kao prvih posrednika između susjednih južnoslavenskih književnosti i književnosti njemačkoga govornog područja. Time ukazuje na podložnost književnih tekstova egzogenim utjecajima i na nužnost promišljanja i institucionalizacije prevodilačke kulturne politike u predstavljanju autora "malih" književnosti. Njezin se rad nadaje kao pregled recepcije recentnih južnoslavenskih književnih tekstova na njemačkom govornom području, pa stoga i kao važan izvor za pozicioniranje eventualnih budućih prijevoda. Jednako je zanimljiv prvi rad Anne Hultsch u toj skupini jer se bavi teorijskom vezom prevođenja,

višejezičnosti i statusa čeških autora u neslavenskim kulturama. Pri tome se poziva na postavke rusistice Eve Hausbacher i njezinu knjigu o transnacionalnom suvremenom pismu *Poetika migracije* s konceptom interferencije češke i njemačke književnosti, a potom te teorijske postavke ispituje na djelima suvremenih čeških autorica i autora poput Dalibora Funde, Martina Fibingera, Emila Hakla, Mihaela Stavariča i drugih. Autorica se također osvrće na diskurse o globalizaciji prema prijedlogu Elke Sturm-Trigonakis, koja smatra da djela nove svjetske književnosti u narativni i poetski svijet nužno uvode probleme globaliziranog svijeta. Anne Hultsch tako u svojem radu postavlja tezu o međuigri regionalnoga i svjetskoga bez obzira na državne i jezične granice (str. 58).

Sljedeće poglavlje, *Svijet i književno polje* (*Die Welt und das literarische Feld*) obaseže tri rada sa zajedničkom poveznicom o konstrukciji književnog polja na transnacionalnim temeljima. Tako se Rafał Pokrywka bavi recepcijom troje poljskih autora, inače prevedenih i čitanih i na hrvatskom jeziku, te promatra djela Andrzeja Stasiuka, Joanne Bator i Dorote Masłowske kao primjere svjetske književnosti potvrđene u engleskom, njemačkom i francuskom kulturnom i jezičnom prostoru. Autora posebno zanimaju mehanizmi koji omogućuju međunarodnu prepoznatljivost određenih tekstova te se posvećuje analizi književnoga pogona i tržišnih strategija na temelju kojih svjetsku književnost promatra kao "alat simboličke moći" (str. 132). Tako u tekstovima A. Stasiuka kao temeljni mehanizam promatra intertekstualnost, kod Joanne Bator kao ishodište za međunarodno pozicioniranje postavlja sraz provincijalnosti i zahtjeva za odražavanje svijeta, dok kod Masłowske ističe uporabu registara popularne kulture.

Konstrukcijom (post)jugoslaven-skog književnog polja u tekstovima Dubravke Ugrešić bavi se zagrebački germanist Svjetlan Lacko Vidulić, posvećujući se prvo dekonstrukciji tradicionalnih sustava klasifikacije i razgraničavanja s osloncem na teze Ottmara Ettea o transdisciplinarnoj i transaeralnoj znanosti o književnosti, te se zalaže za "diferencirano ophođenje s različitim kulturnim kontekstima" (str. 148). U drugom dijelu rada Lacko Vidulić analizira eseje Dubravke Ugrešić *Evropa u sepiji* i *Kultura laži*, no najveći dio posvećuje analizi romana *Forsiranje romana reke* iz 1988. godine, postavljajući tezu o "alternativnom narativu o transformaciji" (str. 159) te udjelu "privatne mitologije" u rekonstrukciji "Jugo-Atlantide" (str. 161), kao i o repozicioniranju autorice nakon raspada Jugoslavije, ali i kompletnog jugoslavenskog književnog polja koje je samo prividno bilo koherentno. Autor se nadovezuje na svoja ranija istraživanja jugoslavenskog književnog polja, kao i na kritičke tekstove o poetici Dubravke Ugrešić. Philipp Kohl bavi se poetikom Dmitrija Aleksandroviča Prigova, ruskog eksperimentalnog autora i "konceptualista između kultura" (str. 167), prateći njegove postupke transpozicije i autofikcije poznate kao "cross-cultural conceptualism" (Jacob Edmond). Opsežnim teorijskim instrumentarijem analizira Prigovljeve likove u njegovu trećem romanu *Renat i Drakan* kao transnacionalne, transgeneracijske i transneneričke junake.

Posljednji dio zbornika nosi naslov *Migracija, transjezično pisanje i hibridnost* i uspostavlja novi pojam transjezičnog pisanja u ruskoj i njemačkoj književnosti jer su u fokusu triju radova autorice i autori koji pripadaju rusko-američkoj književnosti, što je slučaj u radu Miriam

Finkelstein, odnosno njemačkoj književnosti iz pera autorice hrvatskog porijekla Marice Bodrožić, o kojoj piše Iga Nowicz. Treći rad u tom poglavlju posvećen je austrijskom autoru bugarskog porijekla Dimitréu Dinevu, čiju zbirku priča *Svjetlo iznad glave* (*Ein Licht über dem Kopf*, 2007) Natalia Fuhry analizira s naglaskom na humoru i ulozi komičnoga u suočavanju sa stranom kulturom. Dok Fuhry u pomalo nategnutoj tezi analizira "potencijal kulturnog transfera" (str. 246) u transkulturnoj književnosti uz pomoć teorijskog instrumentarija Homija K. Bhabhe o hibridnosti, Iga Nowicz razrađuje tezu o "Eastern Turn" u književnosti njemačkoga govornog područja koji predstavlja kao oblik nove svjetske književnosti (Sturm-Trigonakis 2012). U teorijskom okviru rada o pismu Marice Bodrožić posebno problematizira tezu o jedinstvu "nacije, kulture, jezika i identiteta" (str. 222), što se posebno očituje u prikazima odnosa glasa, tijela i jezika u književnom tekstu. Upravo te kategorije Nowicz potom uzima za polazne točke u analizi autobiografskog eseja *Naslijediti zvijezde, obojiti zvijezde* (*Sterne erben, Sterne färben. Meine Ankunft in Wörtern*, 2007) i romana *Trešnjevinu i stari osjećaji* (*Krischholz und alte Gefühle*, 2012) Marice Bodrožić. S osloncem na teze Mladena Dolara autorica potom razlaže načine artikulacije glasa kao odmak od jezika u tim tekstovima. Zaključak o rastrganosti subjekta i jezika predstavlja kao sraz između "višejezičnosti i nemoćnosti govorenja" (str. 234).

Bogatstvo tema i različitih pristupa, višejezičnost i hibridni konteksti nastanka i recepcije djela svjedoče o novim izazovima pred koje globalizirani svijet stavlja povjesničare i teoretičare književnosti, pa se kategorija svjetske književnosti nadaje kao paradigma koja

svojom otvorenosti omogućuje repozicioniranje i književno klasificiranje tekstova smještenih između kultura, tekstova koje je zbog jezične pripadnosti teško smjestiti u dosad dominantan mononacionalni filološki kontekst. Ovaj zbornik objavljen na njemačkom jeziku okuplja slavističke radove jedanaestero autorica i autora s polazištima u slavenskoj, anglističkoj i germanističkoj filologiji, komparativnoj književnosti i kulturologiji te na taj način filološke okvire proširuje na globalne horizonte razumijevanja ukazujući na prožimanje slavenskoga i svjetskog, lokalnoga i globalnog, čime opravdava transnacionalni pristup obuhvaćen mnogo diskutiranim konceptom svjetske književnosti. Time istodobno potvrđuje status izabranih primjera iz slavenskih književnosti kao nove svjetske književnosti 21. stoljeća.

LITERATURA

- Damrosch, David. 2003. *What is World Literature?*. Princeton: Princeton UP.
- Edmond, Jacob. 2012. *A Common Strangeness, Contemporary Poetry, cross-cultural encounter, comparative literature*. New York: Fordham UP.
- Lamping, Dieter. 2010. “Die Idee der Weltliteratur. Ein Konzept Goethes und seine Karriere”. U: *Schriften zur Weltliteratur/Studies on World Literature*. Ur. Dieter Lamping. Stuttgart/Berlin: Kröner/Springer.
- Löffler, Sigrid. 2014. *Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*. München: Beck.
- Sturm-Trigonakis, Elke. 2007. *Global Playing in der Literatur. Ein Versuch über Neue Weltliteratur*. Würzburg: K&N.

Milka Car

POVRATAK FOLKLORISTIČKIM TEMELJIMA

Ljiljana Marks i Evelina Rudan (ur.), *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. 2018. 478 str.

Sed in primis ad fontes ipsos proferendum – Ponajprije se treba vratiti izvorima
(Erazmo Rotterdamski)

Dvije ponajbolje hrvatske stručnjakinje za žanr predaje, Ljiljana Marks, znanstvena savjetnica Instituta za etnologiju

i folkloristiku, i Evelina Rudan, profesorica usmene književnosti na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, priredile su lani knjigu naizgled skromna naslova – *Predaja: temelji žanra*. Ipak, predloženi naslov krije zanimljivu knjigu teorijskih rasprava o jednome usmenome žanru iz kojih se mogu iščitati i mijene kroz koje su znanosti usmjerene na usmenu predaju (folkloristika, etnologija, znanost o književnosti) prošle u posljednjih dvjesto godina. Urednice su knjigu zamislile kao zbirku tekstova koji su u europskoj i svjetskoj, a potom i u hrvatskoj znanstvenoj misli bili ili još uvijek jesu nezaobilazne reference, ali koji nisu lako dostupni čitateljima niti ih je moguće